

OBECNÉ DĚJINY RANÉHO NOVOVĚKU

KHI/KHB20

Václav Drška – Kristina Kaiserová

Ústí nad Labem 2021

- Obor:** Obecné dějiny raného novověku
- Klíčová slova:** Reformace, třicetiletá válka, moderní stát, osvícenský absolutismus, merkantilismus, kolonialismus, vznik USA, francouzská revoluce.
- Anotace:** Základním cílem tohoto tematického celku je vysvětlit klíčové otázky období od nástupu reformace po francouzskou revoluci (1517-1789). Ve sledovaném období se vytváří základy novověké moderní společnosti, což se např. odráží v prosazování a upevňování moderní formy státní moci (tzv. absolutismus) s funkční byrokracií, propracovaným finančním systémem ap., v rozvíjejícím se kapitalismu, ať již v organizaci výroby, bankovníctví nebo ekonomických teoriích (př. merkantilismus), ve filosofii atd. Tento vývoj byl doprovázen řadou sociálních otřesů.

© FF UJEP v Ústí nad Labem, 2021

Doc. PhDr. Václav Drška, Ph.D., Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

Úvodem

Předkládaný studijní text, označovaný jako „opora“, nemá nahrazovat učebnici a nejsou to ani skripta. Jedná se pouze o pomůcku, která má studentovi pomoci orientovat se v základní problematice obecných dějin raného novověku. Předpokládá další práci s literaturou u jednotlivých témat uvedenou a zároveň předpokládá i pravidelnou účast na všech formách výuky včetně konzultace s učiteli.

Texty 1, 2, 3 zpracoval doc. PhDr. Václav Drška, Ph.D., texty 4-10 doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

1. Evropská reformace a katolická reforma

Anotace:

Kapitola je věnována historickým podmínkám vzniku hlavních reformačních proudů v Evropě: luteránství a kalvinismu. Z didaktických účelů je sem přiřazena i problematika církevních změn na britských ostrovech za vlády Jindřicha VIII., byť striktně vzato, z teologického hlediska o jasnou reformu nejde. Výklad je dále zaměřen k charakteristice všech tří proudů. Poslední část tvoří výklad reakce římské církve na reformační směry.

Cíle kapitoly:

Po prostudování uvedených pokynů by student měl být schopen:

- vysvětlit historické příčiny vzniku reformace
- znát specifickou problematiku Říše, Švýcarského spříšeženectva a Anglie v reformačním období
- umět vyložit podstatu hlavních reformačních proudů
- vysvětlit základní pojmy

Základní pojmy a klíčová slova:

Lutherovo vystoupení, selská válka, sola sriptura, sola gratia, sola fide, protestanti, predestinace, Augšpurské vyznání víry, cí země, toho víra, Confederatio Helvetica, predestinace, presbyter, Helvétská konfese, Zákon o svrchovanosti, Deset článků, Kniha společných modliteb, Třicet devět článků

1.1. Luteránská reformace

Nástup reformačního učení nelze vysvětlovat jen jako důsledek společenských procesů končícího 15. a nastupujícího 16. století, aktuálních společenských rozporů mezi feudálními elitami a měšťanstvem či krize církve. V Říši měla vliv na rozvoj reformace nedokončená reforma státu. Plynula z ní silná pozice knížat na straně jedné a otevřenost říšského prostředí papežské politice provizí. Tak vznikala cesta k protekcionismu při obsazování církevních úřadů a stejně tak i k fiskálnímu tlaku kurie, projevujícímu se ve zprofanované odpustkové praxi, která byla obecně kritizována. Dalším důležitým faktorem byl nástup Karla V. (1519-1556) na říšský trůn a jeho ambiciózní snaha prosadit správní reformy a modernizovat císařství, jež narážela na odpor knížat. Lutherovo vystoupení, zahájené symbolicky roku 1517 zveřejněním jeho 95 tezí ve Wittenbergu, mířilo především na odpustkový nešvar, jeho kritika ale ještě nevybočovala z rámce oficiální církve. Radikalizace jeho postoje byla dána jednak jeho vlastním promyšlením problematiky spásy, jednak taktikou jeho odpůrců, kteří ho zatlačovali stále dále od přijatých teologických norem. Ačkoliv jeho původním cílem byla reforma církve, dospěl nakonec k rozchodu s Římem a založení vlastní církve, kterou podřídil autoritě světské moci, reprezentované knížaty. Teologicky bylo jeho učení založeno na třech principech (*sola sriptura, sola gratia, sola fide*), které určovaly zdroj nauky, způsob spásy a význam víry pro život a smýšlení každého křesťana. Zavedl vlastní mešní obřad a ze svátostí zachoval pouze křest a poslední večeři Páně; kriticky se vyslovoval proti trassubstanciaci, ale nedošel tak daleko, aby zavrhl učení, že ve svátosti oltářní je skutečné tělo a krev Páně. Pro formování a šíření Lutherových myšlenek byla důležitá podpora, které se mu dostalo od saského kurfiřta Friedricha Moudrého; reformátorovo

sblížení s elitami vedlo i zformování jeho učení o nutnosti respektovat za všech okolností Bohem ustanovenou vrchnost. Rozešel se proto s radikální podobou reformace jako sociálního učení, hlášeného Tomášem Müntzerem a odsoudil i selskou válku a její vůdce. Snaha knížat a císaře dospět po překonání selské války k oboustrannému kompromisu vedla k zahájení jednání roku 1526. Ta však skončila roku 1529, kdy říšský sněm hlasování většiny rozhodl přiklonit se ve věcech víry k císařovu stanovisku. Protest luteránských knížat (odtud protestanti), že ve věcech víry nelze rozhodovat hlasováním, vedl roku 1530 po sněmu v Augšpurku k vypracování vlastního vyznání víry, jež předložil Lutherův přítel Filip Melancton. Prosadilo se jako říšský zákon podle principu čí země, toho víra na dalším říšském sněmu v Augšpurku roku 1555.

1.2. Švýcarská reformace

Roku 1291 vznikla jednota tří obcí, kantonů: Uri, Schwyz a Unterwalden proti habsburské rozpínavosti. Tím vznikla Helvétská konfederace (Confederatio Helvetica). Za výchozí pro jejich právní stav byl vzat status svobodné říšské obce; v bitvách u Morgarternu (1315) a Sempachu (1386) svou svobodu uhájily a přidaly se k nim další obce. Důležitost Švýcarska spočívala v jeho poloze, jež mu dávala možnost kontrolovat důležitá obchodní spojení přes Alpy. Jednalo se však o velmi volné seskupení, velké rozdíly existovaly mezi městskými a venkovskými (horskými kantony). Reformace začala v kantonu Curych, kde se stal roku 1518 farářem Ulrich Zwingli. Byl znám již z předcházejících působišť, kde útočil na žoldnéřské řemeslo. Zwingliho učení je v mnoha rysech podobné Lutherovi. I on zjednodušil obřad a zavedl reformovanou městskou církev. Podobně jako německý reformátor i on kladl důraz na Písmo a ze svátostí zachoval jen křest a poslední večeří Páně. Z Lutherem se však zásadně rozcházel v jejich chápání: první považoval jen za vnější znak příslušnosti do církve, druhou jako symbolickou vzpomínku, kdy v eucharistii je Kristus přítomen pouze skrze Ducha svatého, nikoliv ale ve svém lidství. Zwingli pro své autoritativní chování měl řadu sporů s curyšskou městskou radou, závažnější však byl odpor vnější. Jeho cílem bylo vybudovat sjednocené evangelické Švýcarsko, což odmítaly kantony, které zůstaly římskokatolické. Vytvořily vlastní svaz a v bitvě u Kappelu 1531 reformované kantony porazily. Zwingli padl na bojišti, na jeho dílo ale navázal Jan Kalvín. Pocházel z francouzského Noyonu a působil v Basileji, kde napsal své stěžejní dílo, Instituce. Roku 1536 přesídlil do Ženevy, která právě přijala reformované učení, zůstal zde až do roku 1538, kdy byl vypovězen a žil ve Štrasburku; do Ženevy se vrátil roku 1541 a zde i zemřel (1564). V otázce svátostí zaujal pozici bližší Zwinglimu, když je považoval pouze za výchovné prostředky a eucharistii za duchovní symbol Ježíše Krista. Radikálně však omezil veškeré vnější obřady a bohoslužbu chápal jen jako vzpomínku. Radikální byl rovněž v učení o spáse, která podle něho příslušela svobodnému božím rozhodnutí (predestinace). Ženevu proměnil v teokratickou republiku, vedenou konzistoří presbyterů (světští starší) a kazateli. Po Kalvínově smrti splynuli s jeho učením zwingliáni na základě společné přijaté vyznání víry roku 1566 (Helvétská konfese).

1.3 Vznik anglikánské církve

Změny v anglické církvi vyvolala primárně snaha Jindřicha VIII. (1509-1547) rozvést své manželství s Kateřinou Aragonskou a nechat papeže tomuto přání s ohledem na Karla V. vyhovět. To vedlo k pádu kardinála Wolseyho a Thomase Mora a nástupu Thomase Cranmera, jenž se stal canterburským arcibiskupem, a Thomase Cromwella jako kancléře. Počátek reformy se však omezil pouze na parlamentní opatření, které oddělily organizačně, právně a správně ostrovní církve od Říma, vrcholící

zákonem O svrchovanosti (1534). Došlo k sekularizaci klášterů, každá farnost měla používat anglický překlad Bible a Deset článků (1536) zavádělo umírněnou reformu luteránského směru. Teprve po králově smrti byla zavedena Kniha společných modliteb (1549), ale mešní obřad zůstal v zásadě zachován. Po pokusu o návrat ke katolicismu za vlády královny Marie (1553-1558) se reformační učení na národním základě prosadilo za vlády Alžběty I. (1558-1603) přijetím Třiceti devíti článků (1571), které vycházely z konfese přijaté již roku 1553 za vlády Eduarda VI. Potvrzovaly pouze dvě svátosti, křest a večeři Páně, a jsou koncipovány jako střední cesta mezi římskou církví a radikálním reformátorstvím na bázi umírněného kalvinismu.

1.4 Katolická reforma

Název protireformace příliš nevyhovuje. Nešlo pouze o opaření, která měla potírat reformované směry a bránit jejich šíření, ale o úsilí k celkové změně života katolické církve. Stěžejní roli v novém obrazu katolického křesťanství měl sehrát jezuitský řád, samotná reforma pak probíhala na tridentském koncilu 1545-1563. Koncil mimo jiné nově zformuloval učení, potvrdil roli tradice, přijal vyznání víry a nauku o ospravedlnění. Úprav se dočkal i mešní obřad, kde bylo potvrzeno jako postačující – oproti reformovaným směrům – podávání hostie. Mše probíhala v latině. Koncil dále prosadil řadu organizačních a disciplinárních opatření s cílem skoncovat s renesančním papežstvím, upevnit morálku a zlepšit farní správu. Byly vydány společné breviáře a misály a podniknuty přípravy z nové revizi Písma. Pro výuku pravověří byl zaveden společný římský katechismus.

Shrnutí kapitoly

V první polovině 16. století prodělala Evropa zásadní náboženský převrat, který znamenal konstituování tří reformačních proudů: luteránství, kalvinismu a anglikánství. Zatímco první dva měly základ v novém, do značné míry individuálním přístupu k víře a v morální kritice tehdejší církve, anglikánská nauka se primárně formovala z politického střetu mezi králem a Římem, a měla proto v první fázi charakter především organizačních opatření. Po jistém kolísání mezi luteránstvím a kalvinismem se nakonec přiklonila k umírněné formě druhého směru, zachovávala si však především ráz reformované národní církve. Představitelé katolické církve si posléze byli vědomi, že jednou z příčin tohoto dění je rovněž hluboká krize římské církve. Provedli tedy zásadní reformu na tridentském koncilu. Obrozený katolicismus se nakonec ukázal jako životaschopný, nicméně povaha změn již nedovolovala sjednocení a kompromis s reformací, i když původně ani toto řešení nebylo vyloučené.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Vysvětlete pojmy *sola scriptura*, *sola gratia*, *sola fide*.
2. Vysvětlete hlavní zásady Augšpurského vyznání víry.
3. Objasněte princip *čí moc, toho víra*.
4. Objasněte základní principy Zwingliho nauky.
6. Proč Řím odmítal rozvést Jindřicha V. s Kateřinou Aragonskou a jakou roli v tom hrál císař Karel V?
7. Vysvětlete důvody založení, smysl a poslání jezuitského řádu.

8. Popište hlavní zásady katolické reformy.

Nová literatura doporučená ke studiu:

Seibt Ferdinand: *Karel V. Císař a reformace*, Praha 1999

Molnár Amadeo: *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985

2. Evropa v předvečer třicetileté války

Anotace:

Kapitola shrnuje základní vývojové tendence a konflikty na evropském kontinentě na konci 16. a v prvních desetiletích 17. století. Jejím smyslem je poskytnout posluchači základní orientaci v problémech, zejména mezinárodních, které potencionálně směřovaly k mocenskému konfliktu označovanému jako třicetiletá válka. Výklad a směr studia je orientován do tří základních okruhů: nizozemskému odboji proti španělské (habsburské) nadvládě, konfliktu, známému jako náboženské války v Francii a francouzské politice v Itálii a konečně sporům v Říši mezi protestantským a katolickým táborem po roce 1555.

Cíle kapitoly:

Prostudování pokynů kapitoly a jejího obsahu by mělo studentovi umožnit:

- pochopit podstatu politického vývoje západní Evropy na přelomu 16. a 17. století
- pochopit podstatu mocenských a náboženských sporů mezi formujícími se mocenskými a konfesními tábory
- znát hlavní směry šíření jednotlivých reformačních proudů
- vysvětlit základní pojmy

Základní pojmy a klíčová slova:

gézové, genská pacifikace, arraská unie, utrechtská unie, velký penzionář, Madridská mírová smlouva, mír z Cambrai, sacco di Roma, mír z Crépy, katolická liga, protestantská unie, mír z Cateau-Cambrésis, hugenoti, bartolomějská noc, edikt z Beaulieu, Armada, Šmalkaldský svaz, interim, protestantská unie, Oñateho smlouva

2.1. Nizozemí v konfliktu s habsbursko-španělskou nadvládou

Po smrti posledního burgundského vévody dynastie Valois Karla Smělého se stala jeho dcera Marie manželkou Maxmiliána Habsburského a severní část „burgundského státu“ – Nizozemí, se tak stalo součástí habsburských držav. Když se jejich vnuk Karel (jako císař Karel V.) ujal španělského království, začala být tato oblast spravována z Madridu. Karel se však v Nizozemí narodil a měl proto pochopení pro specifický vývoj těchto důležitých a bohatých provincií. Ty na jedné straně profitovaly zejména ze španělského obchodu se zámořím, současně však byly vtahovány do konfliktů Habsburků s okolními státy, a to pro ně bylo nevýhodné. Dalším významným momentem se stalo šíření kalvinismu od poloviny 16. století, což je sblížovalo s Anglií a Skotskem. Zásadní se pro další vývoj stal nástup Filipa II. (1556-1598) na španělský trůn. Nový král zvolil necitlivou a tvrdou politiku, zejména v náboženské oblasti. Tím omezil možnosti umírněné stavovské opozice a v letech 1566-1567 proběhly prudké lidové obrazoborecké bouře, na které Filip II. reagoval vysláním nového místodržícího Fernanda

Alvaréze vévody z Alby, který nechal popravít stavovské předáky a zvolil tvrdý postup proti kalvinistům. Zlom přišel roku 1572, kdy Alžběta I. vypověděla z anglických přístavů gézy, kteří v zoufalství zaútočili na nizozemské pobřeží – a vyvolali tak všeobecné povstání. Opozice se sjednotila v tzv. gentské pacifikaci. Postupně se však ukazovalo, že zatímco severní provincie jsou odhodlány vést zápas do konce, jižní oblasti inklinují ke kompromisní mírové dohodě. Tyto země se spojily v arraskou unii a uznaly Filipa II. králem. Sever pokračoval v boji spojen v utrechtskou unii. Španělé sice roku 1585 vyplenili Antverpy, sever země však nezávislost již uhájil. Vznikl tu specifický politický systém, připomínající republikánské zřízení. Včele provincií stál místodržící a zástupce provincie Holand, zvaný velký penzionář.

2.2. Francie po stoleté válce a náboženské války

Francie se po stoleté válce vrátila k expanzivní politice za vlády Karla VIII. (1483-1498). Jeho cílem se stalo Neapolsko. Narazil však na odpor císaře Maxmiliána I. (1486-1519) a aragonského krále Ferdinanda (1479-1516) a musel jižní Itálii vyklidit. Ludvík XII. (1498-1515) proto změnil cíl expanze a zaměřil se na kdysi viscontiovské Milánsko, které roku 1499 obsadil. Další francouzské akce směřovaly proti Neapolsku, což vedlo ke spojenectví Habsburků, papeže a Benátek a Francouzi po porážce u Novarry (1513) museli znovu Itálii vyklidit. Nástup Františka I. (1515-1547) znamenal novou francouzskou ofenzívu a vítězství u Marignana (1515) nad habsbursko-papežskou koalicí. Mezitím však došlo u upevnění habsburského tábora nástupem španělského krále Karla I. na říšský trůn; francouzská ofenzíva skončila drtivou porážkou a zajetím Františka I. u Pavie 1525. Madridská mírová smlouva (1526) donutila Francii rezignovat na všechny italské zisky. To potvrdil i následný vojenský vývoj, kdy Karel V. dosáhl vítězství nad papežsko-francouzskou koalicí, a mír z Cambrai (1529). Francouzi pak obnovili válečné operace v Itálii až v roce 1536; ukončil je kompromisní mír z Crépy (1544) a definitivně pak mír z Cateau-Cambrésis (1555), jenž definitivně pohřbil francouzské aspirace na Apeninském poloostrově. Nutno důkladně nastudovat Drška, Skřivan, Stellner, 1995, 141-148. Neúspěch válek o Itálii oslabil poněkud pozici monarchie vůči drobné šlechtě a měšťanstvu, které od dvorské politiky odrazovala především její finanční náročnost a fakt, že očekávaný profit se nedostavil. Od druhé poloviny 16. století začal mezi tyto sociální skupiny pronikat kalvinismus, a to zejména na jihu Francie. Vyznavačům reformovaného učení se říkalo hugenoti, na severu a severovýchodě království naopak zůstal dominantním katolicismus; v čele této skupiny stál rod Guisů. Ke konfliktu obou táborů dal podnět masakr hugenotů ve Vassy 1562. Ti odpověděli postavením vlastního vojska pod vedením prince Condého a admirála Colignyho. Podporu hledali u anglické královny a severních nizozemských provincií, se kterými se snažili i koordinovat své akce. Po smrti Františka I. se trůnu ujal Jindřich II. (1547-1559) a po jeho smrti převzala regentství jeho manželka Kateřina Medicejská, která se snažila mezi oběma tábory manévrovat, čímž ale de facto dávala hugenotům stále širší prostor: jednak u samotného dědice trůnu Karla IX., jednak i v mezinárodním kontextu, pokud šlo o španělsko-habsburské zájmy v Nizozemí. Hugenoti si po roce 1570 vynutili plnou náboženskou svobodu a připravovali sňatek svého vůdce Jindřicha Navarrského s dcerou Kateřiny Medicejské Markétou. Kateřina se však nechala Guisy zlákat ke krajnímu kroku a připustila 24. srpna 1572 masakr hugenotských předáků a šlechticů, kteří se sjeli do Paříže u příležitosti královského sňatku (bartolomějská noc). Hugenoti se poté stáhli na jih Francie, odkud vedli úspěšný odboj, až jim byla roku 1576 zaručena ediktem z Beaulieu náboženská tolerance. Guisové na to reagovali vytvořením Katolické ligy a spojenectvím se Španělskem. Začala nová domácí válka trvající

až do roku 1587, kdy navarrský král Jindřich zvítězil u Courtras (1587). Vládnoucí Jindřich III. († 1589) nato začal uvažovat o spojenectví s hugenoty a nechal popravit Jindřicha Guise. Vyvolal tím však povstání v Paříži, z níž musel uprchnout a o dva roky později zemřel rukou nájemného vraha. Jeho smrtí však odešli všichni potomci Jindřicha II., takže se trůn uvolnil pro Jindřicha Navarrského. Cesta k němu však byla velmi komplikovaná, a to i mezinárodně, protože takovému vývoji bránilo Španělsko, které intervenovalo i na francouzské půdě. K obratu velmi přispěla porážka španělského loďstva (Armady) 1588 u anglických břehů. Jindřich se pak dokázal domluvit s umírněnými katolíky na kompromisu: přestoupil na katolicismus a získal tak francouzskou korunu. Vzápětí ovšem zajistil ediktem nantským (1594) základní náboženské svobody francouzským hugenotům.

2.3. Říše

Napětí v Říši se začalo stupňovat od roku 1530, kdy luteránská knížata uzavřela obranný spolek Šmalkaldský svaz. Úspěchy Karla V. proti Francii mu dovolily zahájit proti němu válku, která skončila jeho vítězstvím a vyhlášením tzv. interimu. Další komplikace v Itálii však nakonec donutily Karla V. definitivně ustoupit a přijmout podmínky augšpurského míru z roku 1555. Karlův nástupce Maxmilián II. (1564-1576) se proto spíše snažil o zmírňování rozporů, po jeho smrti se však definitivně začala prosazovat autorita protestantských a katolických knížat. Ta vytvořila dva základní mocenské tábory: protestantskou unii (1608) na čele s falckým kurfiřtem Fridrichem a Katolickou ligu (1609) vedenou Maxmiliánem Bavorským. Císař Rudolf II. (1576-1612) se otevřeně postavil na stranu Ligy, čímž poměry v Říši ještě více zkomplikoval. Fridrich Falcký hledal za této situace podporu v Anglii a oženil se s dcerou anglického krále Jakuba Alžbětou. První vážná kolize, hrozící přerůst ve válku, vypukla v říši roku 1609, kdy zemřel jülišsko-clevský vévoda a o jeho državy se rozpoutal boj mezi oběma stranami. Spor byl nakonec vyřešen rozdělením zemí, ale napětí nepolevovalo. Liga byla reorganizována ve prospěch radikálních katolíků a poměry mezi rakouskou a španělskou habsburskou větví upravila tzv. Oñateho smlouva. Cílem bylo sjednotit habsbursko-katolický tábor pro případný nový střet.

Shrnutí kapitoly

Jestliže v druhé polovině 15. století došlo k celkovému zklidnění politické situace v Evropě, od jeho konce můžeme opět pozorovat narůstání napětí. A to jak mezi hlavními mocnostmi, Anglií, Španělskem, Francií a později i habsburskými državami ve střední Evropě a Říši, tak uvnitř jednotlivých států, kde se kombinovaly dva faktory: tradiční stavovský odpor proti modernizující se protoabsolutistické monarchii a konfesní střet mezi přívrženci katolicismu a reformačních proudů; tento faktor přitom ovlivňoval i mezinárodní dění. Evropa se tak ocitla ve víru na sebe navazujících lokálních konfliktů, jež potencionálně hrozily přerůst v obecný střet.

Otázky, úkoly, test znalostí:

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Vysvětlíte přesně dynastickou kombinaci, na jejímž základě Habsburkové ovládli Španělsko a Nizozemí.
2. S pomocí historického atlasu určete, které provincie tvořily Nizozemí.
3. Jak se jmenovali hlavní vůdcové stavovské opozice v Nizozemí

4. Vysvětlete, kdo to byli gézové.
5. Pokuste se objasnit, které motivy vedly k nizozemskému povstání roku 1572 a jeho mezinárodní souvislosti.
6. Co obsahovala gentská pacifikace?
7. Které provincie tvořily utrechtskou a arraskou unii?
8. Objasněte historické důvody, které motivovaly Karla VIII. ke snaze získat Neapolsko.
9. Objasněte vazby mezi Ludvíkem XII. a Viscontii.
10. Která území v Itálii ztratil Fratišek I. po míru v Madridu?
11. Vyhledejte, co to bylo tzv. sacco di Roma a kdy a za jakých okolností k němu došlo.
12. Co bylo podstatou míru z Crépy?
13. Vysvětlete přesně podmínky ediktu z Beaulieu.
14. Vysvětlete, proč porážka Armady znamenala i změnu poměrů mezi Anglií, Španělskem a Francií.
15. Co znamenal tzv. interim po vítězství Karla V. ve šmalkaldské válce?
16. Vysvětlete podstatu sporu o Jülich-Cleve.
17. Co to byla tzv. Oñateho smlouva?

Nová literatura doporučená ke studiu:

Drška Václav, Skřivan Aleš, Stellner František: *Kapitoly z dějin evropské politiky do roku 1648*, Praha 1995

3. Třicetiletá válka

Anotace:

Kapitola je věnována prvnímu celoevropskému konfliktu, jeho příčinám a výsledkům. Vede studenta ke studiu postavení jednotlivých aktérů, všímá si jejich motivace pro vstup do války a jejich proměn, zabývá se konfesní otázkou v průběhu bojů, mezinárodní diplomacií a vlivu třicetileté války na sociální a ekonomickou strukturu Evropy. Tak se i dotýká problému známému jako všeobecná krize 17. století.

Cíle kapitoly:

Po prostudování kapitoly byste měli dokázat:

- vysvětlit základní příčiny vzniku třicetileté války
- vysvětlit problém krize 17. století
- popsat její průběh, ovládat její obvyklou periodizaci
- dovést analyzovat zájmy jednotlivých mocností
- vysvětlit vztah mezi konfesní motivací vstupu do války a skutečnými mocenskými zájmy jednotlivých mocností
- vysvětlit její výsledky a dovést charakterizovat rozložení sil v Evropě po jejím skončení

Základní pojmy a klíčová slova:

válka česká a falcká, válka dánská, válka švédská, válka švédsko-francouzská, vestfálský mír

3. Třicetiletá válka

Konflikt byl v historiografii různě interpretován, přičemž zásadní debata se vedla (a vede) o celkové začlenění konfliktu do globálních mocenských souvislostí evropského dění první poloviny 17. století, dále o roli konfesní otázky v konfliktu a dílem i o jeho periodizaci. Neméně zajímavou byla i diskuse o vztahu války k tzv. krizi 17. století, problému, jenž do značné míry vykazoval analogie s problémem krize 15. století. Otázkou opět bylo, zda se jednalo o systémové selhávání společnosti jako celku, anebo cyklický výkyv složený z dílčích depresí. Řada historiků však o krizi v jakékoliv podobě odmítá vůbec uvažovat. Za počátek konfliktu bývá obecně považováno české stavovské povstání, jež přerostlo v českou válku (1618-1621). Po porážce českého povstání se boje přesunuly do Falce (1621-1624) a rostoucí obtíže kurfiřta Friedricha vedly k rozhodnutí dánského krále Kristiána IV. vstoupit do bojů v Říši a posílit tak protestantský tábor. Začala válka dánská (1625-1629). Protože na stranu protestantského tábora se v této chvíli finanční podporou přidala i Francie, začala válka ztrácet svůj vyhraněně konfesní charakter. Ani Dánům a jejich spojencům nepodařilo zlomit habsburskou převahu v Říši a Lübecký mír (1629) zakazoval dánskému králi dále podporovat luterány. I díky Valdštejnovu vojensko-ekonomickému umu tak stála katolicko-habsburská aliance na vrcholu. Francie se proto rozhodla k přímému zásahu. Zprostředkováním míru mezi Polskem a Švédskem uvolnila ruce králi Gustavu Adolfovi a dohodou s Bavorskem oslabila katolický tábor v Říši. Začala válka švédská (1630-1635). Zprvu úspěšný švédský nástup však zastavil Valdštejn u Lützeny (1632), kde Gustav Adolf padl. Situace se pak ustálila do rovnovážné podoby, ale bylo zřejmé, že Švédové postupně ztrácejí půdu pod nohama, což potvrdila jejich katastrofální porážka u Nördlingen (1634). Následný ústup z říšského prostoru znovu ohrozil protestantský tábor, a to přivedlo Francii k rozhodnutí přímo se účastnit bojů. Válka švédsko-francouzská (1635-1648) představuje poslední fázi bojů, která však pouze obnovila rovnováhu sil, aniž by jeden nebo druhý tábor byl schopen získat převahu. Všeobecná vyčerpanost tedy vedla k zahájení mírových jednání (1644) v Münsteru a Osnabrückeru, jež vyústila v podpis vestfálského míru 1648.

Shrnutí kapitoly

Třicetiletá válka představovala první celoevropský konflikt s velmi konfúzní a proměnlivou motivací. Začala v zásadě jako boj dvou konfesních táborů, či jako spor mezi vyhraněným stavovstvím a upevňujícím se královským absolutismem, vzhledem k složité situaci Francie, která velmi rychle začala do bojů zasahovat, tento charakter však rychle ztratila. Přestože ji z jiného úhlu pohledu můžeme považovat za zřetězení několika konfliktů, spojuje je na druhé straně v jeden celek právě fakt prosazujícího se protihabsburského odporu jednotlivých evropských národních monarchií, které spojila v jednu koalici Francie. Do velké míry se to odrazilo i v principech mírových ujednání, z nichž nakonec těžila i říšská knížata bez ohledu na jejich vyznání.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Vysvětlíte pojem krize 17. století a jeho možné interpretace
2. Pokuste se objasnit z jakých mocenských a konfesních pozic přistupovaly k počátku konfliktu Habsburkové, Nizozemí, Anglie, protestantský a katolický tábor v Říši, Francie, popřípadě Dánsko a Švédsko.

3. Vysvětlete průběh české války a její výsledky.
4. Vysvětlete průběh války dánské.
5. Proč se Francie přiklonila na stranu protestantského tábora?
6. Kdo řídil francouzskou politiku v této době?
7. Vysvětlete průběh války švédské.
8. Vysvětlete průběh války švédsko-francouzské.
9. Vysvětlete základní principy vestfálského míru.
10. Charakterizujte rozložení mocenských sil v Evropě po skončení třicetileté války.
11. Zamyslete se nad sociálními a ekonomickými dopady konfliktu.

Nová literatura doporučená ke studiu:

Fukala Radek, *Třicetiletá válka, anebo všeobecný evropský konflikt 17. století?*, České Budějovice 2012

Civilizace II, *Dějiny evropské civilizace II*, Praha 1995

Fukala Radek, Kaiserová Kristina – Radek Fukala, *17. století: epocha globální krize?*, Ústí nad Labem 2014 (opora)

4. Evropa po třicetileté válce

Anotace:

Mír uzavřený ve vestfálských městech Münsteru a Osnabrückeru v roce 1648 ukončil třicetileté pustošení především střední Evropy. Stal se také počátkem nového období mezinárodních vztahů. Padly plány Habsburků na dosažení evropské hegemonie, a to především na odporu katolické Francie, která podporovala protestantské státy.

Cíle kapitoly:

Po prostudování kapitoly byste měli dokázat:

Popsat základní obrysy mocenských poměrů v Evropě po třicetileté válce

Jaké byly největší územní změny po Vestfálském míru

Jaké další konflikty probíhaly po konci třicetileté války

Základní pojmy a klíčová slova:

Vestfálský mír, role Habsburků, vzestup Francie, války v severní Evropě, Švédsko, rozmach Braniborska

4. Evropa po třicetileté válce

Pozice římskoněmeckého císaře Ferdinanda III. Habsburského (1637-1657) v říši byla díky tlaku Francie velmi ohrožena. Dohody s protestantskými protivníky v Osnabrückeru a s Francií v Münsteru představovaly sérii kompromisů. Skončilo dlouhodobé hegemoniální úsilí Habsburků, zvláště jejich španělské větve. Španělsko formálně uznalo nezávislost ekonomicky silného Nizozemí. Jižní Nizozemí zůstalo nadále v rukou Španělů. Francie získala území na úkor Rakouska a říše, především některé důležité strategické body na své východní hranici. Byla jí definitivně potvrzena držba tří lotrinských biskupství (Mety, Toul, Verdun), v Alsasku se Rakousko vzdalo ve prospěch Francie držby deseti měst, která však zůstala ve

svazku říše. Švédsko vzešlo z války velmi posíleno, když získalo území v severní části Německa, zvláště Přední Pomořany. Ve Svaté říši římské národa německého došlo k posílení pozic jednotlivých knížat na úkor císaře. Sasku byla potvrzena držba dosud české Lužice, Bavorsko získalo Horní Falc, Braniborsku připadly Zadní Pomořany. Císař ztratil právo vyhlašovat válku, uzavírat mír a vypisovat říšské daně bez souhlasu říšského sněmu. Vestfálský mír položil základ uspořádání, které v Evropě existovalo až do válek s revoluční a napoleonskou Francií. Vestfálská jednání se stala počátkem praxe svolávání mezinárodních kongresů k řešení spleťtých problémů a konfliktů.

Shrnutí kapitoly

Vestfálský mír sice ukončil třicetiletou válku, ale války zdaleka neskončily (válka v Baltiku, francouzské výboje apod.). Došlo k řadě územních změn, základ uspořádání Evropy vydržel de facto až do Vídeňského kongresu po napoleonských válkách.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Popište dopad míru na rakouskou větev Habsburků
2. Popište dopad míru na španělskou větev Habsburků
3. Které mocnosti byly hospodářsky nejnávýspější. Byl to přímý důsledek třicetileté války?
4. Jak se vyvíjí role Braniborska v evropské politice
5. Jaký byl hospodářský dopad na jednotlivé části Evropy

Literatura doporučená ke studiu

Englund Peter, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000

Křen Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.

Munck Thomas, *Evropa sedmnáctého století*, Praha 2002.

5. Hospodářské dějiny 17., 18. století

Anotace

Hospodářské dějiny v 17. století jsou na jedné straně obdobím překonávání válečných devastací, což se týká zejména střední a východní Evropy. To je doprovázeno snahou nahradit chybějící pracovní sílu restriktivními opatřeními vůči té zbývající, ať již se jedná o osobní svobodu či výši pracovního výkonu. V západní Evropě, zejména Nizozemí a Anglii vznikají zárodky nového systému, kapitalismu, který také dále rozvíjí některé formy peněžnictví, například bankovnictví. Praktikuje se také stále více ekonomická teorie merkantilismus (ve střední Evropě kameralismus). V Anglii je posléze nahrazena tzv. teorií „volného trhu“ Adama Smithe. Nový impuls získává kolonialismus s dominancí Anglie. Na konci 18. století se postupně rozbíhá průmyslová revoluce a prosazuje se i „zemědělská revoluce“ (o průmyslové a zemědělské revoluci bude kapitola v další části opory, která bude určena 19. století).

Cíle kapitoly:

Po prostudování kapitoly byste měli dokázat:

- popsat a srovnat vývoj Nizozemí a Anglie

- definovat merkantilismus (kamaralismus)
- definovat fyziokratismus
- vysvětlit teorii „volného trhu“

Základní pojmy a klíčová slova:

Amsterdam, Londýn, kapitalismus, nevolnictví, merkantilismus, teorie „volného trhu“, průmyslová a zemědělská revoluce

5.1. Nizozemí (Amsterdam)

Vzestup Amsterdamu ještě probíhá dle starého receptu – v 16. století pozici postupně přebírá místo po Janovu a Antwerpách a jeho vzestup pokračuje i přes boj za nezávislost na Španělsku. Vzestup Amsterdamu je pro současníky překvapení, země je malá, má málo vlastních zdrojů, přesto rozmanitá. Nizozemí má velkou hustotu měst a obyvatel – země je sestavena ze 7 provincií – Holland, Seeland, Utrecht, Geldern, Overijseel, Friesland, Groningen, které přistoupily k Utrechtské unii. Nosné podloží nizozemského státu tvoří především obchod. Zde fungují i jednotící zákony. Města vytvořila jednotný mocenský blok a Amsterdam se dostává na vrcholek pyramidy. Postavení Amsterdamu by však nebylo možné bez zázemí celé země. Průmysl se rozvíjel v Leidenu, Haarlemu, Delftu. Loděnice v Brillu, Rotterdamu. Dordrecht žije z rýnského obchodu, Enkhuizen kontroluje rybolov v Severním moři spolu s Rotterdamem, který je zároveň centrem pro většinu obchodu s Francií a Anglií. Haag je pak politické hlavní město. Počátkem 17. století vznikají v jednotlivých městech banky. Roste počet obyvatel, v roce 1650 jsou to už 2 miliony, roste též příliv cizích obyvatel a v rámci toho i proletariát. V zemi je přes dominanci kalvínská ortodoxie i mnoho katolíků a luteránů a tak se nakonec prosadila tolerance. I proto přicházeli uprchlíci po celé 17. století, důležití byli zejména protestanté z Antverp. Další proud přichází po zrušení Ediktu nantského 1685 ve Francii a vesměs s bohatým kapitálem přicházejí i židé z Pyrenejského poloostrova. Základy nizozemského obchodu položeny už před rokem 1585. Již kolem 1500 konkuroval hanze, roku 1544 Karel V. vymohl na dánském králi volnou plavbu Sundem a 1560 už Nizozemci provozovali pomalu 70 procent námořního transportu v Baltu. Obchod směřoval i k Pyrenejím, byl provozován reexport baltského obilí. Roku 1598 byla založena pojišťovací komora. Souhrnně tedy lze konstatovat, že Holandsko děkuje za svůj vzestup zprostředkovací roli obchodu od severu z Baltu směrem k flámské, německé a francouzské výrobě po na jihu se Sevillou včetně spojení do Ameriky, za což probíhaly platby v drahém kovu. Další faktorem byl význam rybolovu v Severním moři – plavby probíhaly až k Špicbergům (objeveny Nizozemci 1595). Nizozemci se také naučili harpunování velryb od Basků a postupně dosáhli až k monopolu na lov velryb v Severním moři až po Novuju Zemlju. Ne všude však Nizozemci měli úspěch, například ne celá oblast Baltiku byla podrobena, protože zde existuje mnoho vnitřních nepřístupných regionů (lesy, pohoří, močály), které jsou mimo normální dopravní systém. Ve Švédsku například takové oblasti jsou pod vlivem Stockholmské obchodní gildy ap. Koncem 18. století dochází k obratu, oligarchie se uzavírá do sebe a pozici přejímá Londýn, i když Amsterdam má dále pevnou pozici například v bankovníctví.

5.2. Anglie

Přínos Londýna k britské moci nemůže být dost doceněn. Londýn je v té době patrně největším městem Evropy, a to přes různé mory ap. má kolem 1700 cca 550 000 obyvatel. Významná je role přístavů, kde se také vychovávají námořníci pro dálkové plavby. Po celé zemi se také zakládají banky, objevují se první

landbanks – půdní kreditní banky, byť zpočátku se skrovným podnikáním, ale stále více podnikají i s Bank of England a dalšími bankami. Rozvoj národního trhu sice začíná v Londýně, ale další rozvoj v 18. století mají produkční centra i v provincii a přístavech – růst hlavně Liverpoolu, Bristolu a Glasgowa (obchod s otroky a koloniálním zbožím).

Samostatná kapitola je podrobení sousedů na západě a severu, probíhá hlavně násilím, politika je až druhořadá. Skotsko je ještě v 17. století chudé. Velký vliv na skotské hospodářství měla personální unie Anglie a Skotska z roku 1603. Skotsku bylo upíráno obchodní právo ve Francii, Skotové nesměli obchodovat ani s anglickými zámořskými koloniemi. Přesto probíhá čilý ruch v místních přístavech, příkladem je Edinburgh, Aberdeen, Dundee, odkud pluje mnoho lodí s malou tonáží například do skandinávských zemí. K plnému oživení dochází až v 2. polovině 18. století, zejména v obchodu s jatečným dobytkem, roste také vývoz vlny. Irsko je v po. dstatě chápáno jako nepřítel a dochází k stále větší zbídačenosti venkovského obyvatelstva. V 18. století se Británie zapojila do Sedmileté války. Británie zaznamenala vítězství především v koloniích – podle mírové dohody z roku 1762 Británie od Francie získala území v dnešní Kanadě, území Louisiany na východ od řeky Mississippi a ostrovy Grenada a Grenadiny. Francii zůstaly například ostrovy Martinik a Guadeloupe. Od Španělska Británie získala Floridu. Na Francii též získala území v Indii. Vysoké náklady na zaplacení válečných výdajů řešila Británie zavedením nových daní v koloniích. Protože toto však zavedla vláda z Londýna bez diskuse s představiteli vlády v koloniích, postupně to vedlo ke vzrůstu nevole, která v Americe vyústila až v revoluci za nezávislost.

5.3. Merkantilismus

Slovo „merkantilismus“ je latinského původu (mercator – obchodník, Mercurius – římský bůh obchodu). Merkantilismus představoval zásadní obrat ve vývoji ekonomického myšlení. Nejednalo se ještě o ekonomii jako vědu, nebyl to ani proud teoretického myšlení. Jednalo se především o ekonomickou resp. hospodářsko-politickou doktrínu, která byla uplatňována tehdejšími státy a jejich představiteli. Přesto je možno ilustrovat, že merkantilisté přispěli k rozvoji ekonomického myšlení (včetně teoretického) a ekonomie jako věda se zrodila jako kritické přehodnocení merkantilistické doktríny. Svoji roli sehrál i tím, že započal cestu vydělování ekonomického myšlení z etického kontextu, ve kterém se pohybovalo díky Aristotelovu a Akvinského myšlenkovému vlivu.

Ekonomické myšlení se v merkantilistických doktrínách jednotlivých států prosazovalo v hranicích hospodářského nacionalismu, sledování národních zájmů, čímž byl potlačen vliv univerzálně koncipované soustavy etických hodnot antické a středověké filozofie.

Merkantilismus je časově spojován se 17. až 18. stoletím, kdy jeho vliv v Evropě převládl. Jeho formování a postupné prosazování mělo delší historii. Kořeny sahají do konce 14. století a je spojována s italskými centry obchodu.

Obecná charakteristika merkantilistických názorů:

1. první směr myšlení svým obsahem vyhraněně ekonomický
2. jedná se o první tržně orientovanou soustavu názorů
3. soustava je založena na ztotožnění bohatství s jeho peněžní formou
4. zvyšovat bohatství země znamená zvyšovat množství drahého kovu v zemi
5. důraz na zahraniční obchod jako sféru umožňující růst bohatství země
6. soustava doporučení praktické politice – cíle (růstu bohatství) je možno dosáhnout prostřednictvím přísné státní regulace zahraničního obchodu, pohybu peněz, výroby i spotřeby.

Merkantilisté rozlišovali tři základní zdroje růstu bohatství. Byly to těžba drahého kovu, koloniální expanze a zahraniční obchod v případě aktivní obchodní bilance. Z hlediska dalšího vývoje ekonomických názorů a vzniku ekonomie jako vědy, sehrál klíčovou roli třetí z prostředků. Realizace aktivní bilance se prosazovala systémem přísné státní regulace a opatření na podporu domácích výrob.

Merkantilisté v rané fázi vnímali peníze především jako poklad, ale v rozvinutém merkantilismu je zdůrazněna i funkce transakčního prostředku.

Jedním z nejvýznamnějších osobností merkantilismu byl Jean Baptiste Colbert (1619 – 1683). Od jeho jména je odvozena i označení francouzského merkantilismu jako colbertismu. Je typickým představitelem rozvinutého merkantilismu – politiky obchodní bilance. Za reprezentativní jsou považována také díla anglických merkantilistů. Nejvýznamnějším z nich byl Thomas Mun (1571 – 1641). Působil jako ředitel Východoindické společnosti a člen státního výboru pro obchod. Je mimo jiné autorem spisu Bohatství Anglie v zahraničním obchodě (1664 – vydáno posmrtně jeho synem). Kniha byla napsána kolem roku 1630.

5.3.1. Kamerální vědy

Kameralistika představuje specifický produkt středoevropského myšlení, který je blízký merkantilismu, se kterým sdílí ideu aktivní obchodní bilance i ideu silného státu. Oba přístupy jsou si blízké i tím že kameralisté se rovněž soustřeďují spíše na problematiku praktických otázek a doporučení pro hospodářskou politiku a méně zřetelná je teoretická dimenze, a to i přesto, že nejvýznamnější kameralisté působili jako profesori kamerálních (politických) věd na univerzitách v Německu a Rakousku.

Tradiční označení kamerální vědy bylo souhrnným názvem pro soubor odborných disciplín, jejichž znalost byla vyžadována (vedle znalosti práva) od úředníků zemských komor. Základní struktury tvořily:

1. finanční a daňová politika
2. nauka o živnostech, o zemědělství a o lesním hospodářství
3. nauka o důlnictví
4. nauka o obchodu
5. technologie výrobních oborů.

Vedle mnohem širšího kontextu se kameralistika vyznačovala vyšším důrazem na populační růst, který měl garantovat celkový rozvoj. Především zájmy mocenské (větší a silnější armáda), i tradiční merkantilistický fiskální cíl (více daňových poplatníků) a rovněž hospodářský (vyšší poptávky umožňující růst výroby).

Kameralisté však neztotožňovali bohatství země s množstvím drahého kovu v zemi. Za zdroj růstu bohatství považovali výrobu a vysoce cenili význam zemědělství. Odlišně byl vnímán stav obchodní bilance, a to především ve vazbě na zaměstnanost, aktivní bilance zvyšuje úroveň zaměstnanosti. Obchodní bilance byla chápána především jako bilance práce.

5.4. Fyziokratismus

Ekonomické učení fyziokratů je považováno za příklad první ekonomické školy v historii, současně je ilustrací toho, jak se specifické podmínky země mohou promítnout do konstrukce soustavy ekonomických názorů. Název fyziokraté je odvozen od fyziokracie – vlády přírody, termínu, který v r.

1768 použil příslušník školy Dupont de Nemours ve spisu Fyziokracie či základní vládní zřízení, nejvýhodnější pro lidstvo. Učení fyziokratů uvedl v širší známost A. Smith, když zdůraznil, že existují dva systémy myšlení – obchodní (merkantilismus) a zemědělský (fyziokratismus). Časová působnost fyziokratů není dlouhá a nepřesahuje čtvrt století. Škola působí v letech 1756 – 1778. Její vliv je v té době umocněn těsnými kontakty na královský dvůr, což byl jeden z faktorů, který v předrevoluční Francii 80. let působil na jejich zapomnění. Fyziokraté reagovali na devastaci zemědělství Colbertismem.

Pro fyziokraty je charakteristické zdůraznění zemědělské výroby, která jediná je produktivní. Tato výlučnost postavení zemědělské výroby je založena na několika vlivech:

1. zemědělství bylo hlavním odvětvím a bylo merkantilismem zdevastováno
2. jádrem ekonomické interpretace je učení o čistém produktu, a ten vzniká pouze v zemědělství. Čistý produkt je chápán naturálně jako přebytek produkce nad jejími věcnými náklady.
3. čistý produkt vzniká pouze v zemědělství, je-li odděleno užívání půdy od vlastnictví a vzniká rentový vztah. Čistý produkt je v podobě renty odváděn vlastníkovi půdy.

Proč vzniká čistý produkt pouze v zemědělství? Zemědělství bylo zdrojem renty, která neexistuje ani v průmyslu, ani v obchodu. Představa produktivnosti je úzce spjata s naturálním pohledem na výrobu.

Ústřední osobností školy byl François Quesnay, původním povoláním lékař, který se stal osobním lékařem krále Ludvíka XV a madame Pompadour. Tím se stal také uznávanou osobností ve Versailles. Kolem roku 1750 se začal zajímat o hospodářské otázky a poměrně brzy se tento zájem zhodnotil v jeho spisech.

5.5. Klasická politická ekonomie

Klasická politická ekonomie je výrazem ekonomického liberalismu. Ekonomický liberalismus, liberální ekonomická teorie nebo tržní liberalismus je skupina ekonomických teorií, které mají svůj původ v osvícenství. Za zakladatele těchto ekonomických teorií je považovaný skotský filozof Adam Smith. Všechny teorie vycházející z ekonomického liberalismu se snaží o posun hospodářství ke kapitalismu a volnému trhu. Důraz na soukromé vlastnictví a svobodné smluvní vztahy tvoří základ liberálních ekonomických teorií. Ekonomický liberalismus tvrdí, že jednotlivci v ekonomickém prostředí konají zejména ve vlastním zájmu, a umožnit jim to bez jakýchkoliv omezení vede k nejlepšímu výsledku (samozřejmě, za předpokladu existence soudní moci a slabé státní moci).

Pojem „neviditelná ruka trhu“ je pojem zavedený ekonomem Adamem Smithem. V díle Bohatství národů a v jeho dalších dílech Smith tvrdil, že na svobodném trhu jedinec sledující svůj vlastní zájem rovněž podporuje blahobyt celé společnosti prostřednictvím principu, který nazýval „neviditelná ruka“. Argumentoval, že každý jedinec, který maximalizuje svoje výnosy, současně maximalizuje i celkové výnosy společnosti jako celku, protože tyto celkové výnosy jsou identické, jako je součet všech individuálních výnosů.

Též se objevuje pojem laissez-faire, někdy též laissez-passer znamená francouzsky „nechte nás konat“. Je to heslo klasického liberalismu vyjadřující hlavní ekonomickou zásadu, aby hospodářskému dění byla ponechána volnost a aby zejména stát do něj nezasahoval nebo se maximálně omezil na arbitra a tvůrce pravidel, jejichž dodržování by od ekonomických subjektů vymáhal. Laissez faire se objevuje od konce 18. a začátkem 19. století tam, kde se rozmáhal liberalismus. Pomocí laissez faire

mělo docházet k omezování státních zásahů do hospodářství a tedy i posílení role jednotlivce. V politice šlo hlavně o ochranu občanských svobod jednotlivců. I zastánci laissez faire jsou přesvědčeni, že trh nakonec vždy nachází pro jakoukoli oblast nejhodnější řešení.

Shrnutí kapitoly

Tato kapitola ukazuje na příkladu Nizozemí a Anglie postupný nástup kapitalismu v rozdílné formě – obchodní a „průmyslové“. Objevují se zde také prvky finančního systému v moderní podobě – kapitál, banka, úvěr. Dále pak se snaží představit základní ekonomické teorie i jejich praktické uplatnění – merkantilismus, kameralismus, fyziokratismus a klasická politická ekonomie.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Vysvětlit hospodářskou situaci v Evropě.
2. Popsat vzestup a postupný pád Nizozemí
3. Vysvětlit specifika Anglie
4. Charakterizovat zárodky moderního finančnictví (banka, úvěr, burza)
5. Popsat ekonomické směry v teorii (merkantilismus etc.)
6. Vysvětlit dopady ekonomických teorií v praxi

Literatura doporučená ke studiu

Braudel Ferdinand, *Dynamika kapitalismu*, Praha 1999

Cameron Rondo, *Stručné ekonomické dějiny světa. Od doby kamenné po současnost*, Praha, 1996

Ferro Marc, *Dějiny kolonizací*, Praha 2007

Van der Horst, *Dějiny Nizozemska*, Praha 2005

6. Absolutismus – formování moderní státní moci

Anotace:

Proces formování a upevňování moderní státní moci (nazývaný ne zcela přesně též jako období absolutismu (z lat. *absolutus* – samostatný, nezávislý) je historiografický termín označující formu vlády tradičně charakterizovanou ústředním postavením panovníka, hospodářským a politickým centralismem, důležitostí armády a správního aparátu, změny daňového systému, existencí dvora a státní církve. Vzniká částečně jako reakce na chaos, který byl citelný již v době před třicetiletou válkou. Časově je pojem absolutismus používán pro období od poloviny 17. století (někdy konce 16. století) do francouzské revoluce. Tento proces nikdy nebyl doveden k úplnosti, avšak na míře jeho úspěšnosti závisela i existence státu. Budou uvedeny příklady Francie, Braniborska (Pruska) a Polska.

Cíle kapitoly:

Po prostudování kapitoly byste měli dokázat:
uvést důvody formování moderního státu

vyjmenovat klíčové změny ve fungování státu
popsat situaci v jednotlivých zemích
uvést příčiny dělení Polska

Základní pojmy a klíčová slova:

Absolutismus, moderní stát, nepřímé daně, stálá armáda, profesionální úředníci, státní církev, Francie, Braniborsko (Prusko), Polsko

6. Formování moderní státní moci (absolutismus)

Základní prvky upevňování státní moci jsou: upevňování moci panovníka (nebo jiné mocensky silné skupiny ve státě) vesměs na úkor stavovské moci, význam stále větší preference nepřímých daní, boj o zavedení stálé armády, vznik profesionální byrokracie a snahy o vznik státní církve.

6.1. Francie

Francie dosáhla svou úspěšnou účastí v třicetileté válce velmocenského postavení, které posílilo panovnický absolutismus. Ten dosáhl svého vrcholu za vlády Ludvíka XIV. (1643-1715), zvaného „král Slunce“. Ludvík se fakticky ujal vlády až roku 1661, do té doby za něj vládli kardinál Mazarin a matka Anna Rakouská. Při své vládě se opíral o silnou armádu - cca půl milionu mužů, která však zároveň pohlcovala téměř 75% státních příjmů. Dalšími opěrnými body byly byrokratický aparát a katolická církev. Roku 1685 nechal zrušit edikt nantský, který zaručoval náboženskou svobodu francouzským protestantům – hugenotům, kteří museli odejít ze země, což významně poškodilo hospodářství země. V oblasti hospodářství na doporučení ministra financí Colberta podporoval rozvoj manufaktur, zejména na luxusní zboží, a vysokými cly omezoval dovoz (viz kapitola 5).

V oblasti zahraniční politiky Ludvík vedl sérii neúspěšných válek s cílem rozšířit území Francie. Jejich vrcholem se staly tzv. války o dědictví španělské, ve kterých chtěl prosadit svůj nárok na španělský trůn. Svého cíle sice dosáhl, španělským králem se stal jeho vnuk jako Filip V., nicméně nesměl spojit Španělsko a Francii pod vládou jednoho panovníka. Ostatní španělská území v Evropě, zejména Belgie, získali rakouští Habsburkové. Výsledky války potvrdil utrechtický (1713) a rastattský (1714) mír. Války znamenaly pro Francii především katastrofální ekonomické vyčerpání.

Za vlády Ludvíka XV. (1715-74) pak Francie svou neúspěšnou účastí ve válkách o dědictví rakouské a v sedmileté válce (1756-63) ztratila jak své velmocenské postavení, tak většinu zámořských držav (Kanada, Indie, Louisiana). Ekonomická situace se nadále zhoršovala a otevřela tak cestu k francouzské revoluci za panování Ludvíka XVI. (1774-92).

6.2. Braniborsko (Prusko)

Ve středoevropském prostoru se po třicetileté válce v podstatě pouze Sasko se vyvarovalo dalších válek, relativně stabilizovaná zůstala i habsburská monarchie, nepočítáme-li války s Osmanskou říší. Také územím braniborského kurfiřtství, které poslouží jako příklad středoevropské státní moci, procházela vojska a pustošila zemi. Prvním významným kurfiřtem sledovaného období byl Fridrich Vilém (1640 – 1688), který využil obtížné situace Polska vůči Švédsku v Severní válce a svého spojení s Ruskem během série rusko-polských válek a dosáhl zrušení svých vazalských závazků k Polsku (1660 Olivetským mírem). Zároveň v důsledku předchozího vývoje byly součástí braniborského kurfiřtství i území v Porýní. Kurfiřt posílil i ekonomickou stabilitu země, například přijetí hugenotů po zrušení Ediktu nantského 1688. Braniborský kurfiřt a pruský vévoda Fridrich III. roku 1701 založil Pruské království, které se dále

rozšiřovalo, nejvýznamněji za Friedricha Velikého, který ve válkách s Marií Terezií získal hospodářsky významné Slezsko. Vnitrozemský vývoj Pruska je i v 18. století charakterizován upevňováním centrální moci (např. likvidací samosprávy), dalším budováním armády a zaváděním merkantilistických i správních reforem. Prusko se tak stalo významnou velmocí v Evropě.

6.3. Polsko - příklad selhávající státní moc

Dějiny Polska pokračují v 17. století jako století válek (se Švédskem, Tureckem, Ruskem i kozáky), přičemž významným momentem pro politické „sebeuvědomění“ Polska byla vítězná, byť za krvavých obětí, válka se Švédskem (tzv. švédská „potopa“), která také zároveň posílila postavení šlechty (právo veta centrální moci), což se nepodařilo zvrátit ani v zahraniční politice schopnému panovníkovi Janu Sobieskému. Ani následující saská dynastie na polském trůně na této skutečnosti nic nezměnila, podařilo se jí prosadit pouze dílčí hospodářské reformy (merkantilismus dominantně na panovnických statcích, privilegia pro přístav Gdaňsk). Následná vláda Stanislawa Augusta Poniatowského již neustála tlak velmocí a postupně došlo k trojímu dělení Polska (1772-1795).

Shrnutí kapitoly

Tato kapitola se věnuje fenoménu formování moderního státu. Na rozdíl od předchozí doby nesplnění tohoto úkolu může vést až k likvidaci státu – viz Polsko. Mění se fiskální systém ve prospěch nepřímých daní, profesionalizuje se celá státní správa, stálá armáda umožňuje panovníkovi flexibilnější vojenské operace. Také se omezuje vliv stavů. A roste snaha o prosazení státní církve, zejména v katolických zemích. Jako do jisté míry modelový se uvádí příklad Francie, pro střední Evropu Braniborsko (Prusko) a v případě Polska nefunkční stát vedl k dělení země mezi velmoci.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. zařadte období formování a upevňování moderní státní moci (absolutismus) do časového pásma a charakterizujte jednotlivé prvky tohoto procesu.
2. vysvětlíte exemplárnost Francie Ludvíka XIV na příkladu fungování Versailles.
3. v případě Braniborska/Pruska popsat jeho růst v 17. století (kombinace strategických zahraničně politických aktivit a hospodářských reforem podporující financování armády.
4. popsat základní reformy, jež proběhly zejména v období Friedricha II. Velikého (1740-1786).
5. popište postavení Polska na počátku 17. století a stručně charakterizujte jeho vývoj v jeho průběhu (rozvolněnost státní moci, osobnost Jana Sobieského, „potopa“).
6. jaké byly zájmy velmocí v druhé polovině 18. století s ohledem na Polsko, příčiny dělení Polska

Literatura doporučená ke studiu

Black Jeremy, *Evropa 18. století*, Praha 2003

Ferro Marc, *Dějiny Francie*, Praha 2006

Knoz Tomáš, *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*, ČMM 121, 2002, č. 2, s. 451-483

Křen Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005

Řezník Miloš, *Polsko*, Praha 2002

Schoeps Hans-Joachim, *Dějiny Pruska*, Praha 2004

7. Americké osady a vznik Spojených států

Anotace

Od 16. století začaly v severní Americe postupně vznikat kolonie, první byla Virginia (1584-1585). Byly zakládány různými subjekty, například Holanďané založili Nový Amsterdam, který Britové dobyli v roce 1664. Velkou roli při zakládání kolonií Angličany sehráli puritáni, první připluli v roce 1620. Severní osady byly spíše farmářské, postupně se tu začaly zakládat i manufaktury, jižní státy se specializovaly na plantáže s bavlnou a tabákem, na něž dovážely otroky. Většina obyvatel 13 osad pocházela z Anglie, ale hodně osadníků přišlo i z dalších evropských zemí. Kolem roku 1750 žilo ve 13 osadách asi 2.5 milionu obyvatel. Největším městem byla tehdy Philadelphia (30000 obyvatel), dále New York (25000) a Boston (16000). Osady měly vlastní samosprávu a zákony, ale byly poddaní anglického krále. Neměli zástupce v anglickém (britském) parlamentu, ale byly pod jurisdikcí anglického krále (daně, cla...). Mateřská země se chovala restriktivně, kolonie se snažila finančně vyčerpat nedostatkem úvěru, zvyšováním daní apod. Odpor osadníků vyvrcholil 1773 tzv. Bostonským pitím čaje. V roce 1775 vypukla válka, která nejprve neměla za cíl odtržení kolonií od mateřské země, ale nakonec byla 1776 vyhlášena nezávislost. „Prohlášení nezávislosti USA“ zkoncipoval Thomas Jefferson, prezidentem se stal George Washington. 1783 uznala nezávislost USA Velká Británie.

Cíle kapitoly

Ukázat postupné osidlování severní Ameriky Nizozemím, Francií, Španělskem a hlavně Angličany, kteří postupně dominovali. Upozornit na rozdílný vývoj severních a jižních osad, peripetie vývoje vztahů s mateřskou zemí, Anglií. Ty nakonec vyvrcholily válkou, která nakonec vedla k nezávislosti osad a vzniku USA.

Základní pojmy a klíčová slova:

Kolonie, puritáni, otrokářský systém, Bostonské pití čaje, Prohlášení nezávislosti, Thomas Jefferson, George Washington.

7.1. Americké osady – vývoj do poloviny 18. století

Na východě USA vzniklo celkem 13 amerických osad (kolonií). Byly to tyto: Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, Connecticut, New York, Pennsylvania, New Jersey, Delaware, Maryland, Virginia, North Carolina, South Carolina, Georgia. Virginia byla první (1584-1585), pojmenována podle panenské královny Alžběty I. Delaware založili původně Švédové (1642). Holanďané založili Nový Amsterdam, který Britové dobyli v roce 1664 (v rámci anglo-nizozemských námořních válek v letech 1652-1674) a přejmenovali ho na New York. Velkou roli při zakládání kolonií Angličany hráli puritáni, tehdy v Anglii pronásledovaní. V roce 1620 připluli na lodi Mayflower první puritáni a založili město Plymouth. Později tu vznikla osada Massachusetts. V roce 1630 založilo asi 1000 puritánů město Boston, rovněž v Massachusetts. Většina obyvatel 13 osad pocházela z Anglie, ale hodně osadníků přišlo i z Irska, Švédska, Německa, Francie a Holandska. Kolem roku 1750 žilo ve 13 osadách asi 2.5 milionu obyvatel. Největším městem byla tehdy Philadelphia (30000 obyvatel), dále New York (25000) a Boston (16000).

Severní osady byly spíše farmářské, postupně se tu začaly zakládat i manufaktury, jižní státy se specializovaly na plantáže s bavlnou a tabákem, na něž dovážely otroky. Osady měly vlastní samosprávu a zákony, ale byly poddaní anglického krále. Neměli zástupce v anglickém (britském) parlamentu, ale museli plnit příkazy (daně, cla...). Kolonie sice měly své sněmy, které zastupovaly zájmy místních osadníků. Existence těchto sněmů, založená většinou již zakládací chartou kolonie, však nebyla žádnou revoltou. Je nutné si uvědomit, že sněmy zastupovaly v podstatě pouze místní elity, pozemkové vlastníky, obchodníky. Po celé 17. a první polovinu 18. století jsou kolonie na Anglii existenciálně závislé, jejich politické zastoupení nemá zájem na zpřetrhání svazků s mateřskou zemí. Rozhodující pro budoucí vývoj se měla stát situace, kdy pro tuto společenskou elitu začne být anglická nadvláda překážkou v dalším rozvoji. A to nastalo po sedmileté válce, jejíž konec paradoxně znamenal pro osady hospodářskou recesi.

7.2. Vznik USA

Úspěšným zapojením do bojů s Francouzi získali osadníci nejen důležité vojenské zkušenosti, ale vzrostlo i jejich sebevědomí. U řady z nich došlo k posílení pocitu jednoty mezi osadami z různých částí britských držav, a tak proti londýnské vládě, která se je snažila stále více omezovat v jejich právech i celkovém rozvoji. Londýn začal dbát na dodržování Navigačních akt. Z obavy před indiánskými útoky zakazovala britská vláda osadníkům usazovat se za Appalačským pohořím, čímž zklamala naděje všech, kdo chtěli expanzí na západ získat novou půdu. Po válce s Francií byly navíc na území kolonií trvale umístěny britské jednotky, které měly být vydržovány.

Od 60. let 18. století se napětí mezi koloniemi a mateřskou zemí začalo zvyšovat zejména kvůli otázce daní. Sedmiletá válka přinesla Velké Británii nejen vítězství, ale i ohromné dluhy, na jejichž splácení se měli podílet i osadníci. Proto byla zaváděna nová cla na zboží (papír, čaj, sklo). Proto reagovali protesty a bojkotem. Předáci amerických osadníků začali diskutovat i o dalších možnostech odporu proti britské koruně. Velkou odezvou mezi vzdělanými Američany měly radikální osvícenské ideje o přirozených lidských právech, o svobodě, rovnosti či o právu občanů volit si svoji vládu.

Napětí mezi osadníky a britskou korunou se stupňovalo, začalo docházet i k prvním srážkám mezi vojskem a civilisty. V prosinci roku 1773 pronikla na britské lodě kotvící v bostonském přístavu skupina osadníků a do moře naházela celý náklad čaje. Tento „bostonské pití čaje“ se stal roznětkou a vedl k dalšímu zhoršení vztahů mezi osadníky a jejich mateřskou zemí. Ta se pokusila zlomit odpor kolonií omezováním jejich samosprávy a posilováním armády.

Na protest proti represivním krokům londýnské vlády se o rok později sešli ve Philadelphii zástupci kolonií na tzv. prvním kontinentálním kongresu, aby jednali o společném postupu osadníků vůči opatřením britských úřadů. Otevřené srážky mezi britskou armádou a milicemi vypukly již roku 1775. Boje urychlily svolání druhého kontinentálního kongresu. Dne 4. července 1776 pak tento kongres schválil Prohlášení o nezávislosti a o unii, vznikly tedy USA. Oddíly milicí byly prohlášeny za kontinentální armádu a jejím vrchním velitelem byl jmenován bohatý plantážník z Virginie, George Washington. Roku 1777 byla přijata první ústava Spojených států amerických – tzv. Články konfederace.

Boj severoamerických osadníků za svobodu podpořilo velké množství dobrovolníků z celé Evropy – např. francouzský markýz de La Fayette či polský generál Tadeusz Kościuszko. Po vítězství osadníků v bitvě u Saratogy roku 1777 se na stranu rebelů přidali i tradiční nepřátelé Velké Británie – Francie a Španělsko. Roku 1781 kapitulovaly zbývající britské jednotky u Yorktownu, čímž bylo o výsledku války rozhodnuto. Mírovou smlouvou uzavřenou v Paříži z roku 1783 musela Velká Británie uznat nezávislost Spojených států amerických včetně jejich západní hranici na řece Mississippi.

Shrnutí kapitoly

Tato kapitola zachycuje vývoj amerických osad až ke vzniku USA. Snaží se popsat specifický vývoj skupin osad, dále pak sleduje spory s mateřskou zemí, Anglií. V konečné fázi dochází ke konfliktu, který vyústí ve válku. Roku 1776 bylo přijato Prohlášení o nezávislosti a o unii. Velká Británie uznala nezávislost Spojených států amerických pařížskou mírovou smlouvou 1783.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. jak se hospodářsky kolonie vyvíjely a také začaly odlišovat
2. jaké vztahy byly s mateřskou zemí Anglií (role daní, úvěrů apod.)
3. co bylo vyprovokováním povstání kolonií a proč k tomu došlo
4. která evropská země nejvíce podporovala kolonie
5. vyjmenujte hlavní osobnosti americké revoluce

Literatura doporučená ke studiu

Raková Svatava, *Anglické kolonie v Severní Americe v 17. století*, Praha 1997

Raková Svatava, *Dobrodruzi, puritáni a Indiáni. Angličané v Novém světě*, Praha 1998

Dějiny Spojených států, Praha 2008

8. Francouzská revoluce

Anotace

Velká francouzská revoluce je označení pro období dějin Francie mezi lety 1789 a 1799, tedy zhruba od svolání generálních stavů králem Ludvíkem XVI. do převzetí moci Napoleonem Bonapartem. Obecně je vnímána jako přelomový bod evropských kontinentálních dějin, znamenala přechod od absolutismu k občanství a také představuje svébytnou cestu k prosazení moderního nacionalismu.

Cíle kapitoly

Kapitola má za cíl ukázat jednak specifický vývoj Francie v 18. století včetně revoluce a zároveň odhalit vliv na evropské dějiny zejména v otázce liberálních práv, ale i matrixu revolučního teroru, který inspiroval všechny další revoluce.

Základní pojmy a klíčová slova:

Revoluce, absolutismus, Ludvík XV., Ludvík XVI., státní dluh, stavy, Národní shromáždění, Ústavodárné národní shromáždění, Bastila, Deklarace práv člověka a občana, Jakobíni, Cordeliéři, Girondisté, Pilnická deklarace, Národní konvent, Georges Danton, Konvent, Termidor

8.1. Situace před revolucí

Francie byla před revolucí největší evropskou mocností. Francouzská společnost byla rozdělena na tři stavy. První stav tvořilo duchovenstvo, které, ačkoliv ne příliš početné (představovalo necelé 1% celé

francouzské společnosti) vlastnilo téměř 1/10 půdy. Druhý stav tvořila šlechta. Ta tvořila necelá dvě procenta obyvatel, zastávala nejvyšší funkce u dvora a v armádě. Zatímco první a druhý stav byl privilegovaný (neplatili daně), daně třetího stavu byly o to tvrdší. Třetí stav tvořili všichni ostatní. Byla to dost různorodá vrstva obyvatel – buržoazie (obchodníci, rentiéři), inteligence (lékaři, právníci, učitelé), řemeslníci, dělníci, chudina na venkově a nevolníci.

V polovině 18. století ve Francii vládl Ludvík XVI. (1774 – 1792). Za jeho vlády se zhoršuje ekonomická situace státu, zvyšuje se státní zadluženost (především díky účasti ve válkách – válka za nezávislost v Americe). Svou roli hrál i nákladný způsob života u dvora, ale mezi největší brzdy ekonomického rozvoje Francie 18. století patřily cechovní monopoly a vnitřní cla. Nastává všeobecná nespokojenost. V souvislosti s těmito fakty přichází ministr financí Jacques Necker se svým návrhem zdanit první a druhý stav. Na květnu 1789 svolal král za tímto účelem setkání generálních stavů do Versailles, kde ale došlo ke sporu.

17. června 1789 se třetí stav prohlásil za Národní shromáždění. Později se přidal i první a druhý stav. 9. července 1789 se z Národního shromáždění stalo Ústavodárné národní shromáždění s cílem přijmout ústavu a ukončit absolutismus. Král chystal protiúder a vrcholem pro Pařížany pak bylo, když byla děla z věznice Bastily namířena do dělnických čtvrtí. A tak 14. července roku 1789 Pařížané dobyli Bastilu.

8.2. Revoluce

Král odvolal vojska a přijal trikoloru za symbol revoluce. Vzniklé komuny (obecní rady) převzaly moc za královské úředníky v královských správních orgánech. Na venkově vypukla selská „válka“ proti feudálům. Poddaní odmítali plnit své povinnosti, odmítali odvádět daně. Vznikly Národní gardy, což byli ozbrojení dobrovolníci připraveni prosadit ústavu. Jejich vůdcem byl Markýz de La Fayette (hrdina Americké revoluce), docházelo k emigraci šlechty. V průběhu srpna Národní shromáždění zrušilo feudalismus, byla zrušena daňová privilegia prvního a druhého stavu, zajištěna rovnost před zákonem, byla zrušena roboty za výkup, zrušena práva vrchnosti vůči poddaným, zrušeny byly rovněž některé daňové závazky. 26. srpna byla přijata Deklarace práv člověka a občana. Představovala zaručení svobody, rovnost před zákonem, nedotknutelnost soukromého vlastnictví. V letech 1789-1791 Národní shromáždění přijímá různé zákony, jak daňové, tak správní.

V červnu 1791 se Ludvík XVI. pokusil o útěk. Byl však poznán na poslední zastávce před opuštěním Francie. V září roku 1791 byla přijata ústava. Francie se tím stala konstituční monarchií, politická moc byla rozdělena na výkonnou moc, kterou představoval král, zákonodárnou moc, kterou představovalo Národní shromáždění a na soudní moc, kterou tvořili volení soudci. V září roku 1791 Ludvík XVI. přísahal věrnost ústavě a tím se rozešla konstituanta (Ústavodárné Národní shromáždění). Na politické scéně se objevilo několik politických klubů. Nejdůležitější byli Jakobíni, Cordeliéři a Girondisté. Zatím v emigraci byla za podpory Rakouska a Pruska přijata Pilnická deklarace, která říkala, že cílem emigrace je obnovit ve Francii monarchii, a to i vojenskou silou. I Francie pomýšlí na válku. Hlavními propagátory války byli Girondisté, kteří chtěli touto cestou zlikvidovat plány emigrace a zároveň posunout hranici Francie s Německem na Rýn. Roku 1792 Francie vyhlásila Rakousku válku. K Rakousku se přidala Anglie a Španělsko, a tím vznikla první protifrancouzská koalice, která začala Francii porážet. V srpnu 1792 v Paříži vypuklo povstání, v jehož čele byl Georges Danton. Král byl sesazen a zajat. Tím ve Francii skončila monarchie a byly vyhlášeny volby do Národního konventu, ve kterém získali převahu přívrženci republiky. Postup interventů byl dne 21. září 1792 zastaven u Valmy. Velkou roli zde sehrála píseň Marseillaisa. Francouzi

obsadili levý břeh Rýna, Rakouské Nizozemí (později Belgie). Všude kam přicházejí, zavádějí revoluční změny. Byl vydán Dekret o zrušení monarchie, čímž byl zrušen feudalismus a zaváděna svoboda 22. září 1792 – Vyhlášení republiky. Byl zaveden revoluční kalendář; všeobecně hlasovací právo a zvolen nový zákonodárný sbor, konvent. V letech 1792 – 1793 měli převahu Girondisté (II. fáze revoluce). Král byl odsouzen k trestu smrti a 21. ledna 1793 popraven. Girondisté byli neschopní jak vést válku, tak řešit vnitřní problémy. Ve Vendée vypukly protirevoluční vzpoury, většina problémů se začala řešit revolučním terorem, kde se prosadili Jakobíni. Období jejich vlády se nazývá Jakobínská diktatura. Jakobíni vytvářejí silnou ústřední vládu, nejdůležitější byl výbor pro Veřejné blaho (v čele Maxmilien Robespierre). Na počátku července se v konventu sjednotila opozice a dala Robespiera zatknout. Ten byl 27. 7. 1794 (9. thermidor) popraven.

Navazuje thermidorská reakce, období direktoria (1794 – 1799). Byl zakázán a zrušen klub Jakobínů, bylo rušeno řízené hospodářství, zrušena maxima (to způsobuje růst ceny potravin a tím pokles hodnoty peněz). Roku 1795 se konala velká povstání lidu. Povstání byla potlačena vojskem; následovaly popravy nebo deportace na galeje, proti vládě se bouřili royalisté a lid. Téhož roku (1795) byla přijata Thermidorská ústava, kde bylo zrušeno všeobecné hlasovací právo a zaveden cenzus (volební právo asi 25 000 mužů – z 25 000 000 Francouzů). Dochází k centralizaci moci; do departmánů přicházejí zástupci vlády (komisaři, úředníci). Byla posílena výkonná moc (pětičlenné direktorium) nad zákonodárnou mocí.

Vláda se snažila přenést vnitřní problémy na zahraniční, vojska vítězila, což vládě dodávalo prestiž; Francie anektovala budoucí Belgii, ovládla břeh Rýna a r. 1796 začala válčit proti Itálii. Roku 1797 byla podepsána mírová smlouva mezi Itálií a Francií v Campo Formiu; Rakousko bylo nuceno uznat svoje ztráty ve prospěch Francie. Velitelem Italského tažení byl Napoleon, který 9. listopadu 1799 (18. brumaire) učinil převrat. Vládl 15 let – nejprve jako první konzul, pak jako konzul na doživotí, nakonec jako císař. Napoleonův převrat znamená konec Velké Francouzské revoluce.

Shrnutí kapitoly

Francouzské revoluce politicky a ekonomicky sjednotila zemi, zbavila ji provincialismu starého režimu a vytvořila první moderní občanskou společnost.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Jaká byla situace v předrevoluční Francii a co z toho vedlo k vypuknutí revoluce?
2. V čem spočíval význam Deklarace práv občana a člověka?
3. Které politické kluby měly největší vliv na průběh revoluce ve Francii a v čem se lišily?
4. Na které fáze lze rozdělit vývoj ve Francii v letech 1789–1794 a co pro ně bylo typické?
5. Co znamenalo období termidoru?

Literatura doporučená ke studiu

Furet François, *Francouzská revoluce. Díl 1., Od Turgota k Napoleonovi 1770-1814*, Praha 2004

Furet François, *Francouzská revoluce. Díl 2., Ukončit revoluci: od Ludvíka XVIII. po Julese Ferryho (1815-1880)*, Praha 2007

Tinková Daniela, *Francouzská revoluce*, Praha 2008

Tinková Daniela, *Revoluční Francie 1787-1799*, Praha 2009

9. Velké říše na okraji Evropy – Rusko a Osmanská říše

Anotace

Rusko bylo zhruba do Petra I. mimo „Evropu“. Stát se během 17. století stabilizoval. Roku 1672 nastupuje Petr I., který provádí zásadní správní, vojenské i hospodářské reformy. Také získává přístup k Baltu a založil město Petrohrad. Základem ruské společnosti byla a po další staletí zůstala vesnice postavená na nevolníkovi, který je bez jakýchkoli práv, což vedlo k rozsáhlým povstáním. Významnou roli hraje pravoslavná církev. Problémem Ruska je velká země řídko osídlená, již v 17. století začíná být rovněž zájem o Sibiř, která se posléze stává pro Rusko cílem koloniální expanze. Po smrti Petra I. se po několika dalších panovnících/panovnicích na trůn usedá Kateřina II. Veliká (nástup na trůn 1762) pokračovala zejména v expanzivní politice, 1770 získává Krym a podílí se rovněž na dělení Polska. I za její vlády propuklo velké nevolnické povstání, Pugačovovo 1773-1775. Kateřina II. Veliká žádné výrazné reformy neprovedla a Rusko se projevovalo jako velmoc spíše do Evropy.

Osmanská říše stejně jako Rusko bylo silnou státní mocí, jež se musela vyrovnat s rozlehlostí říší. Vrchol Osmanské říše byl v 16. století, i když ani porážka u Vídně 1683 nevedla k fatálním důsledkům. Nicméně se již objevili první příznaky příštích problémů – rychlé střídání provinčních úředníků, kteří se vždy snažili získat co nejvíc pro sebe. Docházelo k boji mezi různě bohatými feudály, které vyostřila krize vojenskolenního systému. Zahraniční obchod byl omezen na pasivní účast v něm. Armáda byla na nízké úrovni, její jádro, janičářský sbor, se rozkládalo. Na konci 18. stol. slabost centrální vlády umožnila pokusy místních feudálů o vytvoření vlastních států.

Cíle kapitoly

Zmapovat vývoj ve dvou zemích, které ležely mimo Evropu, ale které zároveň dění v Evropě ovlivňovaly, nejprve Osmanská říše a posléze stále více i Rusko. Zatímco pozice Osmanské říše se po bitvě u Vídně 1683 pomalu oslabovala, role Ruska od nástupu Petra I. a zejména pak za vlády Kateřiny Veliké rostla.

Základní pojmy a klíčová slova:

Romanovci, Bohdan Chmelnický, Sibiř, Petr I. a jeho reformy, Petrohrad, bitva u Narvy, bitva u Poltavy, nevolnická povstání Stěny Razina a Jemeljana Pugačova, Kateřina II. A její reformy, Krym, dělení Polska, obležení Vídně 1683, Ahmed III., Mustafa III, Abdulhamid I., janičáři, mír z Küçük-Kaynarca

9.1. Rusko

Po vymření Rurikovců procházel ruský stát na počátku 17. století hlubokou vnitřní krizí. Až roku 1613, po osvobození Moskvy z polské okupace, se zemský sněm bojarů shodl na novém panovníkovi. Stal se jím Michail Romanov (1613–1645), čímž byla založena nová dynastie, která vládla až do roku 1917. Ten uzavřel mír s Polskem a Švédskem. Cenou za mír byly ohromné územní ztráty, mj. ztráta přístupu k Baltskému moři. Rusko tak bylo zcela izolováno od ostatní Evropy, neboť v přístupu k Černému moři mu zase bránila Osmanská říše. Ani v dalších desetiletích se zahraniční pozice Ruska příliš neuklidnila.

Zároveň tu byla snaha obnovit neomezenou carskou moc – samoděržaví. Roku 1654 využilo Rusko povstání hejtmana Bohdana Chmelnického proti polské nadvládě (1648) a připojilo celou levobřežní část Ukrajiny s Kyjevem ke svému území. Uzavřené příměří s Polskem bylo posléze přeměněno v tzv. věčný mír, neboť jak Polsko, tak Rusko musely čelit společné hrozbě – poslednímu tureckému náporu do Evropy.

Pro další osudy ruské říše měly ohromný význam výboje na východě – ovládnutí Sibiře a Dálného východu. Ve 40. letech 17. století dospěli Rusové až k Tichému oceánu. Pronikání do oblastí za pohořím Ural provázelo zakládání pevnůstek, v jejichž okolí se usazovali první kolonisté.

K zásadním změnám dochází v Rusku za cara Petr I. (1682–1725), zvaného Velikým, který de facto založil moderní stát. V letech 1697–1699 podnikl studijní cestu do západní Evropy. Zajímal se nejen o diplomacii, ale též o správu státu, vědu, techniku a válečné umění. Záhy po návratu začal Petr I. s rozsáhlým programem modernizace země. Snažil se změnit tradiční zvyky a myšlení poddaných. Zakládal školy a vojenská učiliště, v nichž byli vychováni státní úředníci, důstojníci a inženýři, nechal vydávat první ruské noviny,

Současně se Petr I. rozhodl otevřít pro svou zemi „okno do Evropy“. Rozhodl se pro vojenský tažení směrem k Baltu proti Švédům za pomoci Dánska a Polska, tentokrát však Švédové v bitvě u Narvy 1700 Rusko porazili. Po bitvě u Narvy se Petr soustředil na reorganizaci armády a pečlivě se připravoval na další válku se Švédy, věděl, že k tomu potřebuje moderní armádu. Vytvořil pravidelnou armádu a rovněž podporoval zakládání manufaktur – sléváren pro výrobu děl a pušek, tkalcoven pro výrobu sukna na stejnokroje či plachtoví, a loděnic (v nově založeném Petrohradu kotvila Baltská flotila). Nedostatek peněz ve státní pokladně, který armádní reforma vyvolala, řešil Petr reformou státní správy (v čele provincií nově stáli carem jmenovaní gubernátoři) a zaváděním nových daní a povinností. Ruští nevolníci, byli nadto povinni pracovat na stavbách opevnění.

Roku 1709 došlo k opětovnému střetnutí se Švédskem. V bitvě u pevnosti Poltava ruská vojska zvítězila, a přestože válka pokračovala ještě 14 let, o jejím výsledku bylo rozhodnuto. Na základě mírové smlouvy podepsané roku 1721 získalo Rusko baltské pobřeží.

Roku 1725 Petr I. zemřel, aniž určil svého nástupce. To otevřelo cestu pro palácové převraty. V reformách pokračovala částečně až dcera Petra I. Velikého Alžběta (1741–1762), ale zejména Kateřina II. Veliká (1762–1796), manželka Petrova vnuka Petra III. Začátky vlády Kateřiny II. měly budit osvícenský charakter. Kateřina si dokonce v mládí dopisovala s Voltaiem. Dále svolala Zákonodárnou komisi, která měla pro Rusko vypracovat nový zákoník. Komise byla poměrně rychle odložena „na neurčito“ pod záminkou války s Turky a již se nikdy nesešla. Zároveň v Rusku utuhlo nevolnictví. Pugačovovo rolnické povstání bylo krutě potlačeno. Některých úspěchů v domácí politice však Kateřina dosáhla. Byly otevřeny nové školy, začala pracovat Akademie věd, otevřen Smolnyj Institut (vojenská škola) a podporovala obchod a řemesla. Významnější byla zahraniční politika, která plně odrážela ctižádost carevny. S Pruskem a Rakouskem se dohodla na dělení Polska a získala během tří dělení Polska velké územní zisky – oblast Litvy, Běloruska, Ukrajiny. Původně na polský trůn dosadila svého stoupence Stanislava II. Augusta Poniatowského, polský stát udržet, ale Kateřina „silné“ Polsko nepotřebovala. Ve válkách s Tureckem získala Kateřina oblast krymského chanátu. Správu nově dobytých území dostal za úkol její mileneček Grigorij Potěmkin. Ten chtěl carevnu na inspekční cestě ohromit vzornými vesničkami a nechal postavit kulisy (odtud „Potěmkinovy vesnice“). V dalších rozpínavých snahách směrem na Balkán již Rusko zastavily ostatní evropské mocnosti.

9. 2. Osmanská říše

Po určitém krizovém období dochází v Osmanské říši v polovině 17. století k určité stabilizaci turecké moci. Osmanská říše vyslala čtvrtmilionovou armádu, která měla zvrátit vývoj situace v Uhrách. Tento tlak vyvolal vlnu evropské solidarity – Habsburská monarchie, Polsko, Benátsko, Německá říše a dobrovolníci ze západní Evropy vytvořili Svatou ligu – závazek vzájemné pomoci. Turecké oddíly dorazily před Vídeň 14. 7. 1683. Následovalo dlouhé obléhání a nakonec byli Turci poraženi. Turecké pronikání do Evropy je zastaveno.

Od přelomu 17. a 18. století se říše snaží reformovat. Sultán Ahmeda III. vyslal své první vyslance do několika evropských zemí, které přestaly v Turcích vidět nositele „Božího hněvu“ a začali Osmanskou říši brát jako obyčejný stát. Nezůstalo jen u diplomatických styků – do Istanbulu začali přicházet evropští architekti, začal se rozvíjet tisk, byl vypracován nový systém muslimských škol. Tyto poměrně radikální změny však vyvolaly povstání konzervativních janičářů, které vedlo znovu k výměně sultána. Mahmud I. (1730–1754) však nechal vůdce povstání popraviti a v reformách pokračoval. Reforma armády za přispění francouzských vojenských odborníků vedla k úspěchům ve válkách s Ruskem, Rakouskem a Persií. Zdaleka ne všechny problémy však byly vyřešeny (separatistické tendence Egypta, hladomor v Mezopotámii, odpor janičářů). Reformy se totiž týkaly většinou jen armády, nikoliv rozvoje hospodářství, vzdělanosti atd. Mustafa III. (1757–1774) navíc fatálně přecenil své síly a vyhlásil válku ruské carevně Kateřině Veliké, ve které ruské vojsko Turky snadno vytlačilo ze severního pobřeží Černého moře a mírem z Küçük-Kaynarca (= Malá Kajnardža) (1774) získala carevna jisté pravomoci ve Valašsku a Moldavsku, Bospor a Dardanely musely poskytnout obchodním lodím volný průjezd a Vysoká porta (administrativní aparát osmanské říše) měla zajistit bezpečnost pravoslavných věřících v Osmanské říši. Po této porážce se sultán Abdulhamid I. rozhodl zejména v reformách vojska pokračovat. Téměř všechny reformy se však týkaly jen centra říše, v odlehlejších oblastech naopak vládla anarchie a vlády se ujímali lokální diktátoři. Rusko začalo poprvé uvažovat o rozdělení Osmanské říše a roku 1783 okupovalo Gruzii. Do války se spolu s Ruskem (od 1787) brzy zapojilo i Rakousko, které obsadilo Bosnu a Moldavsko. Tyto války a zejména pak Napoleonův vpád do Egypta (1798) a Palestiny však jen přispěly ke stmelení Osmanské říše a utvrdily sultána v zavádění dalších reforem.

Shrnutí kapitoly

Kapitola věnující se Rusku a Osmanské říši má za úkol narysovat základní vývojové momenty zemí, které stojí na okraji Evropy a mají řadu specifíků, zejména jisté zaostávání v hospodářském vývoji.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Jaká je role Petra I. v Rusku 17. a počátku 18. století?
2. Jak vypadal postupný růst zahraničně politického významu Ruska ve sledovaném období?
3. Došlo za Kateřiny II. k zásadním vnitrostátním reformám?
4. Proč docházelo v Rusku opakovaně k velkým nevolnickým vzpourám a jaké bylo postavení ruského mužíka, nevolníka?
5. Změnila porážka u Vídně 1683 postavení Osmanské říše?
6. Jak vypadaly reformy v Osmanské říši na počátku 18. století a k čemu vedly?

7. Analyzujte vztah Osmanské říše k habsburské monarchii a Rusku v 18. století.

Literatura doporučená ke studiu

Švankmajer Milan, *Dějiny Ruska*, Praha 2004

Hitzel Frédéric, *Osmanská říše 15.-18. století*, Praha 2005

Palmer Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996

10. Ideové proudy 17., 18. století.

Anotace

Ideové proudy 17- a 18. století jsou bohaté a různorodé a zde se bude jednat pouze o výběr nejdůležitějších proudů. Je třeba vzít na vědomí, že se stále jedná o období, ve které hrají významnou roli konfese. Touha po zniternění víry vede u části katolíků k jansenismu, u protestantů k pietismu. V 18. století se postupně prosazuje osvícenství, které je filozofický, kulturní, ale také politický proud. Vzniklo v Anglii (John Locke), který například stanovil také přirozená práva člověka, mezi něž řadil svobodu náboženského vyznání či svobodu vytváření soukromého vlastnictví. Ve Francii se osvícenství stává politickým fenoménem (Voltaire, Diderot). Osvícenství také doprovází pokrok v přírodních vědách.

Cíle kapitoly

Popsat základní ideové proudy v 17. a 18. století. Ty se zčásti ještě projevují v konfesní oblasti, specifické je pak osvícenství.

Základní pojmy a klíčová slova:

Jansenismus, pietismus, kvietismus, baroko, klasicismus, osvícenství, salón, akademie

10.1. Jansenismus, pietismus, kvietismus

V 18. století vzniká množství přírodních věd a objevuje se mnoho s tím souvisejících poznatků a jevů. Proti vlivu nových přírodních věd a roli rozumu se postavily mimo katolicismu a protestantismu i jiné formy zbožnosti. Tyto formy zdůrazňovaly význam spirituality, sem patří pietismus, kvietismus a jansenismus.

Jansenismus je teologické hnutí, které vzniklo v první polovině 17. století, a je nazvané po biskupu C. Jansenovi z Ypern. Jansenisté se snažili o návrat k dřívějším naukám církve, tedy od tomismu k augustinianismu. Možnost spásy podle nich neležela v rukou člověka, ale byl to boží dar, jehož získání nemůžeme nikterak ovlivnit. Protože tímto tvrzením jansenisté zcela popírají schopnost církve zastupovat boží moc, dostali se do nelibosti Ludvíka XIV, který prosazoval náboženskou uniformitu. Útoky proti jansenistům tak nebyly nic neobvyklého. Jansenisté postupně získávali vliv i v dalších evropských státech. V průběhu svého vývoje nabylo mnoho rozličných podob. Historicky vychází z údajných zázračných uzdravení a prohlášení lidí, že jsou osvíceni Duchem svatým. Toto hnutí se později šířilo po celé Francii v různých vrstvách obyvatelstva. V těchto událostech je patrná potřeba obyvatel po náboženském cítění. Jansenismus byl církví pravidelně odsouzen, naposledy roku 1715. Nauka se udržela až do počátku 19. století; v jansenisticky orientované církvi utrechtské v Holandsku, která se 1723 oddělila od Říma a je aktivní dodnes.

Pietismus je hnutí v německém luterství 17. a 18. století. Zdůrazňuje praktické křesťanství účinné lásky,

niternost, zkušenost subjektivního obrácení a proměňující milosti, mystický styk s Ježíšem: bylo zde nebezpečí příliš široké interpretace dogmatu a individualistického spolkařství.

Kvietismus je směr mystické teologie v románských zemích v 17. století (M. de Molinos). Dokonalost spatřuje v pasivní niternosti, v nezištné, zcela odevzdané lásce k Bohu, z níž je třeba odstranit každou aktivitu a každý vlastní zájem o spásu. Kvietismus byl zavržen roku 1687 Inocencem XI. a roku 1699 Inocencem XII.

10. 2. Osvícenství

Osvícenství je odvozeno od slova světlo, které je zde metaforou pro rozum, racionální myšlení a konání, pěstění a šíření vzdělanosti, vědy. Osvícenství představuje významnou epochu evropských a severoamerických dějin, tvoří jeden z vrcholů novověku, protože v něm člověk dospívá k radikálně nové sebereflexi. Počátek osvícenství spadá do konce 17. století, plně se však rozvinulo až v 18. století, které bývá nazýváno věkem rozumu. Autorem názvu osvícenství je Immanuel Kant, který ve stati Co je osvícenství? (1784) jako první analyzoval tento jev. Podle Kanta, význam osvícenství spočívá v tom, že v něm člověk poprvé překonává svou dosavadní nesvéprávnost, již si zavinil sám tím, že nedovedl užívat svůj rozum k vlastnímu prospěchu, takže byl odkázán na cizí pomoc a vedení. Kant správně vystihl jako hlavní rys osvícenského ducha potřebu moderního člověka zbavit se všech vnějších poručnictví a autorit. Zbaven všech cizích opor i pout se člověk nyní chce postavit na své vlastní nohy, být svobodným tvůrcem vlastního osudu a důstojnosti. Jedinou autoritou mu zůstává jeho vlastní analytický a kritický rozum. Nejen člověk je rozumný, rozumná je také příroda, protože je ovládána rozumovými zákony. Německý filozof G. W. F. Hegel upozornil, že člověk si nyní uvědomuje svou jednotu s rozumovými zákony přírody, a tak může ztotožnit rozum s přírodou. Vše, co je rozumné, musí být v souladu s přírodou, musí být přirozené. V osvícenství se rozum stává nejen vodítkem vlastního života, ale také nejvyšší soudní instancí. Vše, co je nerozumné, musí být překonáno, odstraněno, protože nemá právo na existenci. Osvícenství vypovídá rozhodný boj vsí pověře, již chápe v širokém smyslu to, co pochází pouze z víry, zvyku, tradice, autority moci.

Hlavním terčem kritiky osvícenství se stává tradiční náboženství a církve. Nejenom proto, že náboženské dogma a kult jsou projevem absence rozumu čili tmářství, ale také proto, že náboženství, tmářství bylo vždy oporou despotické vlády, která sama je něčím bytostně nerozumným, tudíž nelegitimním. Proti slepé, fanatické víře staví osvícenství zásadu tolerance, právo na vlastní myšlení, především však vědu jako umocněný, protože přísně metodicky vedený rozum. Celé 18. století je prolno úctou k vědě, především k matematice. Největším vzorem je experimentální fyzika Isaaca Newtona. Obdivuhodným projevem nového kultu vědy je monumentální francouzská Encyklopedie. Mezi autory patří nejvýznamnější představitelé francouzského filozofického myšlení té doby: É. B. Condillac, P. H. D. Holbach, Ch. L. Montesquieu, F. M. Voltaire a J. J. Rousseau. Ideovým i organizačním vůdčím duchem byl Denis Diderot. Také se stále více začíná prosazovat myšlenka lidského pokroku na základě stále hlubšího a přesnějšího poznání přírody a člověka. Nejvlastnějším ohniskem osvícenství se stala Francie, osvícenský duch se však zrodil také ve Velké Británii, v anglických koloniích Severní Ameriky, v Německu a ve značně oslabené podobě pronikl také do Rakouska a českého prostředí. Francouzské osvícenství také dalo podněty pro revoluční teorii společenské smlouvy Jeana Jaquesa Rousseaua. Americké osvícenství podstatně přispělo k rozvinutí teorie i politické praxe moderní liberální demokracie.

Shrnutí kapitoly

Zadání kapitoly je prezentace základních ideových proudů 17. a 18. století, které jsou jednak z oblasti kritických konfesních proudů, pak samozřejmě stojí v centru pozornosti symbol rozumu – osvícenství.

Otázky, úkoly, test znalostí

Pokud jste pozorně prostudovali doporučenou literaturu a text této kapitoly, měli byste dokázat odpovědět na následující otázky:

1. Popište náboženskou situaci v Evropě v 17. a 18. století a vysvětlete pojmy jansenismus a pietismus, popřípadě ještě další proudy.
2. Uveďte, kde vzniklo osvícenství a nejvýznamnějšího představitele, popřípadě některé ideje (vycházejí z politického systému dané země)
3. jaké podoby mělo osvícenství v Evropě – srovnajte například Francii s Pruskem?
4. Kteří byli nejvýznamnější francouzští představitelé osvícenství?

Literatura doporučená ke studiu

Franzen August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1995

Friedle Egon, *Kulturní dějiny novověku II. Krize evropské duše od černé smrti po první světovou válku*, Praha 2006

Im Hof Ulrich, *Evropa a osvícenství*, Praha 2000

Přehled literatury

Přehled literatury je vytvořen tak, aby obsahoval klíčové publikace a literaturu doplňkovou na základě dostupných publikací. Základní literatura je také uvedena u jednotlivých okruhů.

- AUSKÝ, S. A. S.: Kozáci, Praha 1999
- BANDASOVÁ, M.: Horatio Nelson. Hrdina od Nilu, Praha 2007
- BERÁNEK, J.: Tajemství lóží, Praha 1994
- BINKOVÁ S.: Čas zámořských objevů, Praha 2008
- BRAUDEL, F., Dynamika kapitalismu, Praha 1999
- BRUCE, R. B.: Bojové techniky období kolonializmu 1776 – 1914, Praha 2010
- BURKE, E.: Úvahy o revoluci ve Francii, Brno 1997
- Civilizace II, Dějiny evropské civilizace II, Praha 1995
- COWARD, B.: Oliver Cromwell, Praha 2000
- van DÜLMEN, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku I, Praha 1998
- ENGLUND, P.: Nepokojná léta. Historie třicetileté války, Praha 2000
- Fukala R.: Třicetiletá válka, anebo všeobecný evropský konflikt 17. století?, České Budějovice 2012
- FRANZEN, A.: Malé církevní dějiny, Praha 1995
- FRIEDL, E.: Kulturní dějiny novověku II. Krize evropské duše od černé smrti po první světovou válku, Praha 2006
- FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve, Praha 1999
- FURET, F.: Promýšlet francouzskou revoluci, Brno 1994
- FURET, F.: Francouzská revoluce I-II, Praha 2004, 2007
- HITZEL, F.: Osmanská říše 15.-18. století, Praha 2005
- - im HOF, U.: Evropa a osvícenství, Praha 2000
- KOVÁŘ, M.: Anglie posledních Stuartovců 1658-1714, Praha 1998
- KŘEN, J.: Dvě století střední Evropy, Praha 2005
- MOLNÁR A.: Na rozhraní věků. Cesty reformace, Praha 1985
- OPATRNÝ, J.: Objevitelé, dobyvatelé, osadníci-500 let Ameriky, Praha 1992
- OPATRNÝ, J.: Válka Mohykánů. Sedmiletá válka, Praha 2000
- RAKOVÁ, S.: Anglické kolonie v Severní Americe v 17. století, Praha 1997
- RAKOVÁ, S.: Dobrodruzi, puritáni a Indiáni. Angličané v Novém světě, Praha 1998
- SEIBT F.: Karel V. Císař a reformace, Praha 1999
- SKŘIVAN, A.: Evropská politika 1648-1914, Praha 1999.
- STELLNER, F.: Sedmiletá válka v Evropě, Praha 2000
- STELLNER, F.: Rusko a střední Evropa v 18. století I-II., Praha 2009, 2012
- STELLNER, F.: Hospodářské dějiny novověku, Praha 2012
- ŠVANKMAJER M.: Kateřina II. Vyvrcholení ruského samoděržaví, Praha 2000
- DĚJINY ZEMÍ – řada nakladatelství Lidové noviny